

HBT Politik Bilim

Müfit Akyos

Türkiye Bilim Raporu üzerine değerlendirme

Raporun çerçevesi

University of Chicago'dan Prof. Dr. Ufuk Akçığıt ve Dr. Elif Özcan-Tok tarafından hazırlanan **Türkiye Bilim Raporu**¹ başlığı ile beklentileri yükseltiyor. *İnovasyon* sözcüğü ile başlayan özet bölümünde (74 sözcük) yazarlar çalışmayı "... çok zengin akademik yayın verileri kullanarak [*Scopus ve Microsoft Academic Graph (MAG)*] Türkiye'deki üniversitelerin ve akademisyenlerin detaylı analizini yapıyoruz. Araştırmamız esnasında sorunları belirleyip, çözüm önerileri sunmaya gayret ediyoruz." diyerek tanıtıyorlar. 1.518 sözcüklük İngilizce özetle ise raporun tamamı özetleniyor!

Çalışmanın (modelin) çerçevesi, 1) "inovasyonun ilk ayağı olan bilimsel çalışmaların Türkiye'deki mevcut durumu incelenecektir.", 2) "Bir ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyini artırması, refah seviyesini yükseltmesi ve öncü ülkeler arasında yer alması adına teknolojik yenilikler üretebilmesi gerekmektedir. Teknolojik gelişmeler ise ancak bilim ortamının güçlü olmasıyla sağlanabilir." denilerek çiziliyor.

Rapor'un 2015 yılına kadar geçen süreç değerlendirilerek "Türkiye'deki akademik ve bilimsel ortamın her yönüyle detaylı resmini çekmek, uluslararası karşılaştırmalarını yapmak, eksiklerini ortaya koymak ve bu doğrultuda çözüm önerileri geliştirmek" gibi iddialı bir amacı vardır. Ancak Rapor'un başlığı esas alındığında beklenen öncelikle 'bilim sisteminin' tanımından hareketle Türkiye Bilim [Sistemi'nin] bütün bileşenlerinin, işleyişinin ve konumunun en azından özetlenmesidir. Bu yapılmış olsaydı Rapor'un çizilen çerçevesinin, ülkemizin bilim sistemini **temsil** etmesi gibi bir iddiası olmayıp, dar anlamda ve deterministik ve doğrusal varsayımlarla oluşturulmuş bir çerçevede yalnızca **makale odaklı verimliliğe** odaklandığı daha kolay görülebilirdi. Oluşturulan çerçevede konu üniversiteler, araştırmacılar (sayıları, verimliliği, akademik yaş, yurtiçi transfer, akademik işbirliği, bilimde kadınlar) ve yayınlar başlıklarında hemen bütünüyle **akademik çalışmaların (makale) sayısal değerleri** ve bunların istatistiksel işlenmeleri üzerinden değerlendirilmiş, yorumlanmış ve sınırlı da olsa bazı öneriler yapılmıştır. Sayısal verilerle üniversitelerimizle ilgili bazı gerçeklerimizin altı bir kez daha çizilmiş olsa da raporun sonundaki bir değerlendirmede "Bu bulguların çoğu, bu alandaki toplantılarda, yazı ve

¹ Türkiye Bilim Raporu, Prof.Dr. Ufuk Akçığıt, Dr. Elif Özcan-Tok, TÜBA Raporları No.43, Kasım 2020

dokümanlarda dile getirilen konular ve aralarında sürpriz denebilecek bulgu pek yok.”² denilmektedir.

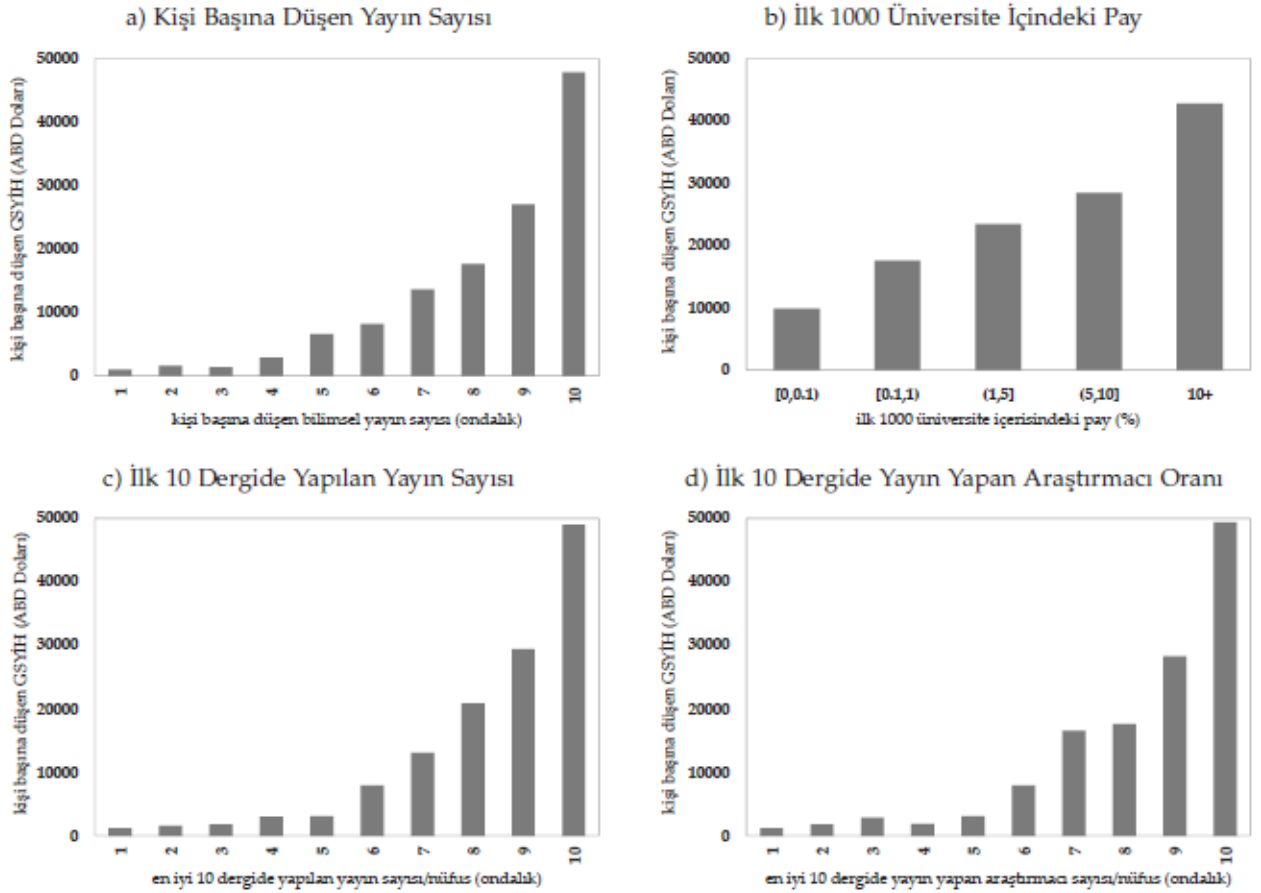
Sistem ve ölçme değerlendirme

Ölçme ve buna esas olacak sayısal veri dizilerine sahip olmak bir durumu görmek, yorumlamak için gereklidir. Ancak “bir durumun” çok sınırlı boyutlarını gösterebilecek sayı kümeleriyle yetinmek “durumu” bütün boyutlarıyla görebilmemize yetmeyebilir. Hele de bu durum bilim, bilim politikası, üniversite gibi alanlarla ilgili ise. Sonuçta birer çıktığı ifade eden sayıların ötesinde kurumlar, işleyiş, ilişkiler, sorun ve nedenlerin ortaya çıkartılması ve politika-strateji-uygulamanın oluşturulması istenir. Raporda bir sistemin bütünü irdelenmek yerine sayılar ve onlarla yapılan istatistiksel işlemlerle bazı sonuçlara varılmaktadır. Bazı sorunlara değinilmekte ise de esas olarak doğrusal bir yaklaşımla adeta “doktoralı sayısı ve buna bağlı olarak yayın sayısı (nitelikli) arttırsak sorunlar çözülecektir” noktasına gelinmektedir.

Bilimsel yayın sayısına yapılan vurguyu desteklemek üzere, “1995-2015 dönemi ülke verileri incelendiğinde kişi başına düşen bilimsel yayın sayısı arttıkça kişi başına düşen GSYİH’nin de üssel olarak arttığı görülmektedir. Özetle, bilimsel çalışmaların nicelik ve niteliği ile ekonomik zenginlik arasında güçlü bir ilişki göze çarpmaktadır (Grafik 2).” denilmektedir.

² Değerlendirme Raporu 3: “Türkiye Bilim Raporu”na Dair Prof. Dr. Ömer Demir, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Grafik 2: Verimlilik ve Kişi Başına Düşen GSYİH

Veri: Scopus ve Dünya Bankası. Not: Veri, 205 ülkeyi ve 1995-2015 dönemini kapsamaktadır. Kişi başına düşen oranlar hesaplanırken ülke nüfusları kullanılmıştır. Ondalık dilimler, ilgili değişkenin %10'luk paylar halinde on eşit parçaya ayrılmasıyla oluşturulmuştur.

Kişi başına düşen bilimsel yayın sayısı GSYİH'ı olumlu etkileyen etmenlerden birisi olsa bile bunun olabilmesi için bütün kurum ve araçlarıyla iyi işleyen bir **ulusal yenilik sistemine** gerek vardır.

Raporda verimlilik (makale sayısı) konusu devlet ve vakıf üniversiteleri (129 devlet, 75 vakıf üniversitesi - 2019) arasında yapılan kıyaslamalarla işlenirken, "Üniversitelerin sahip olduğu fiziksel koşullar, maddi imkanlar, yönetim biçimi, öğrenci sayıları, kadrolara atamalar, kurum kültürü gibi üretkenliği doğrudan etkileyebilecek birçok etkende devlet ve vakıf üniversiteleri arasında büyük farklar mevcuttur." denilmekte ise de sonuçta vakıf üniversiteleri lehine sayısal verilerle yorum yapılması yine de devlet üniversitelerinin içinde buldukları durumla ilgili (iyimser bir yorumla) bilgi sahibi olunmadığına işaret etmektedir. En azından devlet üniversitelerinde bilimsel yayın yapmakla yükümlü net kadroların esas alınması gerekirdi. Bu nedenle olsa gerektir ki Değerlendirme Rapor'u 3'te "Yükseköğretimin yönetimi, finansmanı, yönetici profillerinin akademik verimliliğe etkisi, içten beslenme ve yerleşme konularına değinilmemiş olması, büyük ihtimalle, bu alanlarda veri eksikliği nedeniyledir. Çünkü ülkedeki

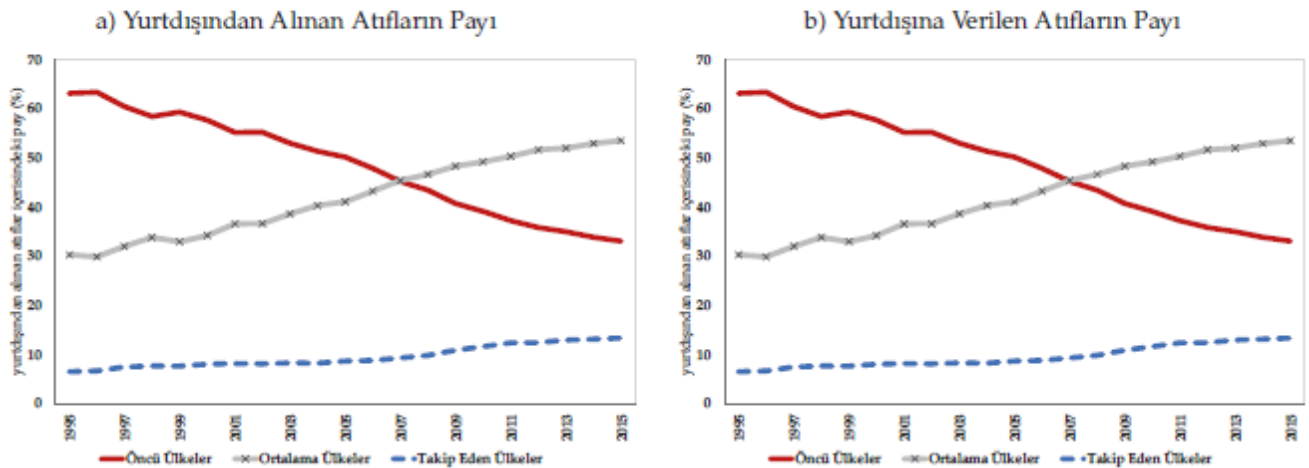
akademik verimliliğin mevcut durumunun bu unsurlarla ilişkili olup olmadığı da ortaya konmalıdır.”³ denilmesini gerektirmiştir.

Üniversitelerin verimliliği ve bazı sorunlar

Rapor’da üniversitelerin iki misyonu “beşeri sermayesi yüksek bireyler yetiştirmek” ve “bilimsel ve teknolojik gelişime yönelik katkı yapmak” olarak tanımlanırken bazı sorunlar öne çıkartılmıştır. Örneğin, lisans öğrencisi kontenjanlarının artması (2009-2010; %15-20, 2010-2011; %5) sonucunda öğretim elemanı başına düşen öğrenci sayısı yaklaşık 20’ye çıkmıştır (“[2019’da], birinci ve ikinci öğretimde toplam 3,3 milyondan fazla lisans ve ön lisans öğrencisi varken, 166.225 öğretim elemanı bulunmaktadır.”). Sonuçta öğretim elemanlarının üzerine düşen eğitim yükü ağırlaşmıştır. “Doktora eğitimi kapasitesinin nitelik korunarak genişletilmesi bilimsel üretim için elzemdir” denilerek “2016 yılında ABD’de 69 bin 525, Çin’de 55 bin 151 ve Almanya’da 29 bin 303 doktora mezunu verilirken aynı tarihte Türkiye’de sadece 6 bin 52 doktora mezunu veril[diği]” örneklenmiştir.

Rapor’da diğer ülkelerle bilgi alışverişiyle ilgili olarak iki saptama yapılmaktadır. İlki, “Hem yurtdışından aldığımız atıflarda hem de yurtdışına verdiğimiz atıflarda öncü ülkelerin payı azalmaktadır... 1985-2015 döneminde, Türkiye verdiği atıflara karşılık Asya ve Arap ülkelerinden daha fazla atıf alırken; ABD, Kuzey Avrupa ve Japonya gibi öncü ülkelere ise daha az atıf almaktadır (Grafik 15a, 15b). Yani, Asya ve Arap ülkelerine "öğretirken", ABD ve Avrupa ülkelerinden "öğrenilmektedir".

Grafik 15: Türkiye’de Bilimsel Çalışmalara Yapılan Atıflar

³ Değerlendirme Raporu 3

İkincisi, “İran, Malezya, Pakistan, Hindistan, Güney Kore ve özellikle Çin gibi ülkelerle pay artarken, ABD, Birleşik Krallık, Fransa, Almanya gibi öncü ülkelerle pay azalmıştır.” Bu saptamaların nedenleri olarak, ülkemizin bilim politikasından yoksun olması nedeniyle dünyanın öncü bilim odaklarında uzaklaşması (içine kapanması) ve bilim dünyamızın kıt kaynaklarla ve baskı altında yaşamını sürdürüyor oluşu söylenebilir. “Teknik bilgi ile deneyimi en hızlı paylaşmanın yolu iş birliği ağlarıdır... Bu sebeple, ülkemizde bilime en büyük katkıyı yapan üniversitelerin uluslararası işbirliği ağlarına entegre olmaları çok önemlidir.” saptamasının önündeki engelin de aynı gerekçe olduğu düşünülmektedir.

“Bilimsel yayın sayısının[da] 2000’li yıllar itibarıyla bir ivmelenme gözlenirse de gelişmiş ülkeler ile arasında büyük fark bulunmaktadır... 1985-2000 yıllarında sergilediği artış eğilimini sürdürebilseydi, 2015 yılında %30 daha fazla bilimsel çalışma yapmış olacaktı.” çıkarsaması, gerekleri açıklanmadıkça bir beklenti veya iyi niyet olmaktan öte bir anlam taşımayacaktır. Önemli olan bu durumun söz konusu dönemlerin ‘bilim sitemlerinin’ kıyaslanması ile yorumlanması ve nedenlerinin ortaya konulmasıdır.

Rapor metninde yer almasa da Değerlendirme Raporu 1’de⁴ açıköğrenimle ilgili aşağıdaki veriler üniversitelerin ve bilim dünyamızın sorunu olmanın çok ötesinde ülkemiz eğitim sisteminin geriletildiği noktayı açıklayıcı olması nedeniyle önemli bulunmuştur.

- “Türkiye’de önlisans seviyesinde açıköğretimin payı 2018’de %65,2, lisans seviyesinde ise %54’e yükselmiştir.
- Yükseköğretim talebinin kampüslerde yüz yüze eğitimden çok açıköğretimden oluşturulması son derece risklidir. Yükseköğretimden mezunlar içerisinde açıköğretim mezun oranı 2018 yılında %24,2’ye düşmüştür (Gür, Çelik ve Yurdakul, 2019).

Sonuç

Merakın ve bilinmeyenin yanıtlarını arayan, çıktıkları ile insanlığın sorunlarının çözümüne ve toplumsal refahın sağlanmasına katkıda bulunan bilimsel çalışmaların, kolaylaştırıcı ve yönlendirici amaç ve araçlarını tanımlayan bilim politikalarının elindeki en önemli araç üniversitelerdir. Bilimsel araştırmaları, yayınları ve verdikleri eğitimlerle bu aracın etkinliğinin en önemli ögesi ise doktoralı bilim insanlarıdır. Yüzlerce yıldır bilim evreninin, gerçekleri ortaya çıkartma ve açıklama çabaları egemenlerce ve din kurumlarınca baskı altında tutulmaya çalışıla gelmiştir. Ancak üniversite evreni soru sormaya, yanıtlarını kendisi yıkıp yeniden inşa ederek insanlığın önünü aydınlatmaya devam etmektedir. Ülkemiz özelinde baskıcı ve gerici yönetimlerin kabul edemedikleri budur. Ancak buna karşın 40 yıldır YÖK’le yaşayabilen ülkemiz akademisinin bu müdahalelere tam anlamıyla direnebildiğini söylemek güçtür. Akademisinin bir bütün olarak,

⁴ Değerlendirme Raporu 1: Yükseköğretimde Genişleme ve Bilimsel Üretim Kapasitesi, Prof. Dr. Mahmut Özer, MEB Yardımcısı

bilimsel özgürlük ve özerk üniversite için direnen, bedel ödeyen yüz akımız akademisyenlerimizin ve bilim insanlarımızın çabalarına saygı duyarak üniversite ve bilim dünyamızı evrensel normlara eriştirmek için küçük çıkarları bir yana bırakıp çaba göstermelerini beklemek hakkımızdır.

Sonuç olarak, bilim/üniversite sistemimizin sorunlarının boyutları TÜBA'nın böylesi ısmarlama ve yetersiz raporlarıyla tanılanacak ve üzerine politikalar üretilecek olmanın çok ötesindedir. Her ne kadar çalışmanın makale sayıları üzerine oturtulduğu ifade edilse de Türkiye bilim sisteminin bütünsel ve sistematik olarak ele alınmamış olması Rapor'da özellikle 2006 yılında başladığı sıkça dile getirilen "kırılmanın" gerçek nedenlerini ortaya koymaktan uzaktır. Oysa ki Boğaziçi Üniversitesi'ne tek kişinin atadığı rektörle başlayan olaylar, ülkemizin evrensel normlardan uzaklaştırılmış bilim/üniversite sisteminin bütün sorunlarının ele alınabileceği bir laboratuvar olarak önümüzde durmaktadır.